

ТРАНСКОРДОННІ АСПЕКТИ ІНТЕГРАЦІЙНОГО ВИБОРУ УКРАЇНИ

Досліджено особливості інтеграційних процесів України за західним та східним векторами. Визначено позитивні та негативні наслідки інтеграційного вибору України для соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів.

Ключові слова: інтеграційний вибір, інтеграційні процеси, регіон, прикордонний регіон, транскордонний аспект.

Матвеев Е. Э., Тимечко И.Р.

ТРАНСГРАНИЧНЫЕ АСПЕКТЫ ИНТЕГРАЦИОННОГО ВЫБОРА УКРАИНЫ

Исследованы особенности интеграционных процессов Украины, как на западном, так и на восточном векторах. Определены положительные и отрицательные последствия интеграционного выбора Украины для социально-экономического развития приграничных регионов.

Ключевые слова: интеграционный выбор, интеграционные процессы, регион, приграничный регион, трансграничный аспект.

Matvyeyev Yevgeniy, Iryna Tymchko

CROSS-BORDER ASPECTS OF THE UKRAINE'S DECISION ON INTEGRATION

The features of the Ukraine's integration process into the western and eastern directions are studied. The positive and negative consequences of the Ukraine's decision on integration for social-and-economic development of border regions are defined.

Key words: decision on integration, integration processes, region, boundary region, cross-border dimension.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасна економічна ситуація України характеризується взаємозалежністю в окремих транскордонних регіонах, що усе більше посилюється, та їх

□ Матвеев Є.Є., Тимечко І.Р.

прагненням до ефективного та взаємовигідного співробітництва у всіх сферах.

Прикордонні регіони України, володіючи потужним економічним та інтелектуальним потенціалом, поки що значно поступаються регіонам країн Західної і Центральної Європи, зокрема, за рівнем життя, конкурентоспроможністю, соціальною та екологічною безпекою.

І саме спроби згладити такі відмінності спонукають регіони до активного співробітництва між собою. Крім цього, як показує світовий досвід, найбільш швидкого та продуктивного розвитку будь-якому економічному суб'єктові вдається досягти лише при високій відкритості.

Транскордонне співробітництво, його потенціал є ефективним допоміжним та доповнюючим інструментом прискорення інтеграційних процесів на регіональному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням економічної оцінки інтеграційного вибору присвячувалось багато праць, зокрема:

- академік РАН Івантер В.В., академік НАНУ Геєць В.М. та ін. представили експертну оцінку макроекономічних ефектів співробітництва України та країн СЕП [1];

- член-кореспондент НАНУ Мунтіян В.І. оцінив вплив світової фінансово-економічної кризи на цивілізаційний розвиток на основі ЄвразЕС [2];

- дослідження вчених Київської школи економіки (KSE) щодо розвитку українського експорту в усіх трьох випадках: якщо б Україна в 2009 році вступила в МС, якщо б вона уклала угоду про асоціацію з ЄС або якби країна стала членом ЄС [3];

- аналітичні доповіді Національного інституту стратегічних досліджень: Європейський проект та Україна [4]; Україна в інтеграційних процесах на пострадянському просторі: моделювання альтернатив [5]; Перспективи взаємовідносин України і Митного союзу Республіки Білорусь, Республіки Казахстан та Російської Федерації [6] та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Натомість існуючі оцінки практично не приділяли належної уваги транскордонному регіональному аспекту інтеграційного вибору між Європейським Союзом та Митним Союзом ЄвразЕС, зокрема впливу

на соціально-економічний розвиток окремих територій всередині України, що ставить потребу заповнити існуючу прогалину в дослідженнях.

Метою статті є виявлення впливу інтеграційних процесів на соціально-економічний розвиток прикордонних регіонів, зокрема завдяки активізації транскордонного співробітництва, залежно від напрямів інтеграції.

Виклад основного матеріалу. Особливістю інтеграції у західному векторі є наголошення на диференційованому підході до регіонів, тобто більшу роль відіграють регіони у формуванні та реалізації регіональної політики. Спільна регіональна політика ЄС передбачає застосування відповідних механізмів її реалізації, об'єктом яких є в т.ч. прикордонні та транскордонні регіони, зокрема ширші повноваження органів місцевого самоврядування.

Сьогодні відбувається конвергенція механізмів конкурентоспроможності в транскордонних регіонах України з ЄС. Саме активізація транскордонного співробітництва з ЄС сприяє формуванню та розвитку дієвих механізмів транскордонної взаємодії у різних сферах, результати функціонування яких відображаються регіональною статистикою:

1. На українсько-польському прикордонні до 2008 року спостерігалось скорочення регіональних диспропорцій, проте девальвація гривні наприкінці 2008 року нівелювала результати попередньої конвергенції, процеси якої відновилися з 2009 року.

2. Виявлено, що прикордонне розташування обумовлює те, що найменше працівники у прикордонних районах Львівської області працюють в середньому на 50-80 годин (6-10 днів) менше при середньому рівні близько 1800 годин на рік. Це є індикатором того, що працівники використовують вивільнений час на поїздки за кордон.

3. Чинник прикордонного розташування може проявляти не лише в самій наявності кордону, але й в певних процесах на окремих ділянках кордону. Наприклад, 29 серпня 2003 року відбулося відкриття міжнародного автомобільного пункту пропуску (МАПП) “Смільниця-Кросценко” у Старосамбірському районі, що вплинуло на динаміку заробітної плати на у Старосамбірському районі та трьох сусідніх (Турківському, Самбірському та Мостиському) районах.

Загалом, аналізуючи правову основу інтеграції України в ЄС та спостерігаючи за існуючими процесами інтеграції сусідніх країн, можна сформулювати такі очікування для розвитку транскордонного співробітництва та економічного зростання прикордонних територій.

Позитивні наслідки інтеграції для соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів:

1. Інтеграція в ЄС розширить інституційні можливості використання фондів ЄС (Європейського фонду регіонального розвитку, Європейського інструменту сусідства та партнерства) для регіонального розвитку через активізацію ТКС завдяки Спільній регіональній політиці ЄС сприятиме подоланню регіональних диспропорцій; завдяки розширенню сфери дії програм ЄС, в тому числі щодо транскордонного співробітництва, забезпечить доступ східних та північних областей до коштів фондів ЄС; завдяки гармонізації законодавства сприятиме активізації участі України в програмах ЄС у якості розпорядника коштів (бенефіціара), а не лише партнера у проектах.

2. Узгодження транскордонного правового середовища зменшить трансакційні витрати здійснення зовнішньоекономічної діяльності та транскордонного співробітництва.

3. Безвізовий режим замінить інститут малого прикордонного руху, тобто зменшить інституційні процедури та бар'єри.

4. Формалізація та активізація транскордонного ринку праці (зокрема розширення можливостей зайнятості, зокрема за кордоном; підвищення мобільності) дозволить:

- підвищити професійну кваліфікацію трудових мігрантів;
- підвищити продуктивність праці та заробітну плату;
- зменшити потоки нелегальних мігрантів;
- підвищити соціальну безпеку трудових мігрантів.

5. Зменшення трансакційних витрат перетину кордону (мита та витрат і втрат, пов'язаних з перетином кордону) забезпечить зменшення цінових диспропорцій на ринках, особливо в прикордонних регіонах.

6. Лібералізація зовнішньої торгівлі підвищить рівень конкуренції, що спричинить потребу підвищення якості вітчизняних товарів.

7. Узгодження транскордонного правового середовища зовнішньоекономічної діяльності підвищить рівень захисту прав споживачів.

8. Лібералізація зовнішньої торгівлі розширить можливості розвитку різних форм транскордонної промислової кооперації та транскордонного торговельного посередництва: логістичні центри, кластери, центри прикордонної торгівлі, інтернет-торгівля тощо.

9. За умови входження в ЄС регіони України отримують можливість формування європейських угруповань територіального співробітництва навіть з одним суміжним регіоном, тобто без потреби залучення двох регіонів з двох країн, та з можливістю організації штаб-квартири на українській стороні.

Ризики та загрози інтеграції для соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів:

1. Лібералізація зовнішньої торгівлі підвищить рівень спеціалізації та міжнародного поділу праці, що може спричинити структурне безробіття.

2. Лібералізація зовнішньої торгівлі зменшить потребу в малому прикордонному русі, що зумовить необхідність пошуку нових джерел доходів мешканцями прикордоння, зокрема, у сільській місцевості.

3. Лібералізація руху людей може посилити ризик стати мостом для незаконної міграції через Росію та Україну в ЄС.

Негативні наслідки інтеграції для соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів:

1. Лібералізація потоків в транскордонному регіоні в умовах його асиметричності призведе до відтоку капіталу (насамперед, людського) в більш високо розвинуте середовище, де він є продуктивніший, що послабить мотивацію розвивати комплементарні активи у менш розвиненої сторони.

2. Підвищення міжнародного поділу праці супроводжуватиметься зростанням рівня залежності економіки регіонів, особливо прикордонних, від розвитку економік суміжних регіонів сусідніх країн

Особливістю інтеграції у східному векторі є відсутність диференційованого підходу до регіонів, а основні інтеграційні інструменти націлені на загальнодержавний результат загалом або в окремих галузях/секторах. Більшу роль відіграє держава у формуванні та реалізації регіональної політики.

Відсутність особливої уваги до розвитку транскордонного співробітництва на східному кордоні спричинює подальшу дезінтеграцію суміжних прикордонних областей. На українсько-російському кордоні за останні роки диспропорції лише нарастають. Незважаючи на те, що східні області України показують кращу динаміку економічного зростання, ніж в середньому по Україні, російські суміжні регіони розвиваються ще швидше. Особливо різке збільшення диспропорцій в українсько-російському транскордонному регіоні відбулося в 2008 році, причиною якого було спад ВРП в Україні, обумовлений фінансовою кризою. Слід зазначити, що спад ВРП в східних областях відобразився у скороченні диспропорцій в середині країни.

Загалом, аналізуючи правову основу інтеграції України в східному векторі та спостерігаючи за існуючими процесами інтеграції сусідніх країн, можна сформулювати такі очікування для розвитку транскордонного співробітництва та економічного зростання прикордонних територій.

Позитивні наслідки інтеграції для соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів:

1. Зменшення трансакційних витрат перетину кордону (мита та витрат і втрат, пов'язаних з перетином кордону) забезпечить зменшення цінових диспропорцій на транскордонних ринках всередині митного союзу.

2. Лібералізація зовнішньої торгівлі розширить можливості розвитку різних форм транскордонної промислової кооперації та транскордонного торговельного посередництва (логістичні центри, кластери, центри прикордонної торгівлі, інтернет-торгівля тощо) на кордонах всередині митного союзу.

Ризики та загрози інтеграції для соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів:

1. Митний союз через маніпулювання митними тарифами може створювати більш чи менш сприятливі умови для руху окремих товарів, що сприятиме або гальмуватиме розвиток окремих галузей, які нерівномірно розміщені по території Митного союзу, тобто може спричинювати збільшення міжрегіональних диспропорцій.

2. Угоди про митний союз по суті формують недосконале правове середовище з низкою прогалин, зокрема:

— відсутність правового регулювання прикордонної торгівлі (Стаття 24 ГАТТ 1947) ставить під питання статус та доцільність угод з третіми сторонами щодо місцевого прикордонного руху;

— відсутність єдиної системи правозастосування, що створює можливість використання державних закупівель для створення сприятливих умов для національного товаровиробника та дискримінації за країною походження [7];

— більш широкі можливості маніпулювання локалізацією митного кордону, що буде справляти вплив на регіони, окремі території яких виключені з митної території Митного союзу, адже пункт 3 статті 2 Митного кодексу Митного союзу зазначає "Відповідно до міжнародних договорів держав - членів митного союзу митним кордоном можуть бути межі окремих територій, що знаходяться на територіях держав - членів митного союзу". У порівнянні схожа норма у пункті 2 статті 9 Митного кодексу України вказує "Для цілей застосування положень розділів V і IX цього Кодексу території вільних митних зон вважаються такими, що знаходяться поза межами митної території України". Можливість створення спецрежимів митного оформлення створюватиме загрози перехоплення товарних потоків з інших регіонів

Негативні наслідки інтеграції для соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів:

1. Приєднання до митного союзу унеможливило формування зони вільної торгівлі України та ЄС і залишає єдину можливість формування зони вільної торгівлі ЄС та всього митного союзу, що надовго відтерміновує укладання угоди про асоціацію з ЄС.

2. Зменшення можливостей прийняття рішень через передачу прав прийняття рішень. Члени керівного органу блоку – Комісії Митного союзу – не мають рівних прав голосу в прийнятті рішень. В даний час Росія має 57% голосів, а Казахстан і Білорусь – по 21,5% [8].

3. Асиметрія розвитку регіонів через більшу націленість норм Митного союзу на регулювання галузевих ринків, нерівномірність локалізації галузей та відсутність компенсаторних механізмів регіональної підтримки.

4. Вступ до Митного союзу передбачатиме підвищення ставок мита для третіх країн [9], що спричинить:

— "... порушення взятих при приєднанні до СОТ зобов'язань щодо зв'язування рівнів тарифного захисту. Відповідно до

встановлених у СОТ процедур це може призвести до звернення країн, імпорт яких зазнав втрат від застосування Україною в односторонньому порядку нових мит, до Органу з урегулювання суперечок, що після проходження відповідних процедур може накласти санкції на країну. Санкції розраховуються, виходячи зі втрат, яких країни-учасники СОТ зазнали від застосування Україною нових мит. Залежно від цього країни-учасниці СОТ матимуть право застосовувати обмежувальні заходи стосовно експорту з України"[6]. Це вплине на розвиток регіонів, в яких розташовані підприємства, до продукції яких будуть застосовані обмежувальні заходи.

— Збільшення цін на товари, імпортовані з третіх країн. На прикордонних регіональних ринках з третіми країнами зростання цін буде меншим завдяки заміщенню формального імпорту неформальною прикордонною торгівлею.

— Зменшення високотехнологічного імпорту з ЄС, що є необхідною умовою розвитку бізнесу.

— Зменшення імпорту товарів кінцевого споживання з ЄС на загальних умовах, що зумовить погіршення конкуренції, зростання неформальної прикордонної торгівлі та ускладнить оцінку кон'юнктури регіональних ринків на прикордонних територіях.

5. Ускладнення оцінки конкурентоспроможності регіонів та аналізу кон'юнктури на внутрішніх та зовнішніх регіональних ринках, зумовлене:

— Відсутністю обліку зовнішньої торгівлі товарами з країнами Митного союзу, в т.ч. на регіональному рівні, що унеможливає оцінку зовнішньої конкурентоспроможності регіонів на ринках країн Митного союзу та аналіз кон'юнктури на внутрішніх регіональних ринках.

— Спотворенням оцінки зовнішньої конкурентоспроможності регіонів на ринках країн за межами Митного союзу, що спотворена наявністю мита та обсягами неформальної торгівлі.

— Перенесення митного контролю на зовнішні кордони призвело до того, що процес регулювання вантажопотоків дещо ускладнився, звичайно ж, це відбулося і на регіональному бізнесі. «У подібній ситуації зможе вижити тільки та економіка, яка виробить підтримку власних виробників, де з'являться інноваційні підприємства, що пропонують імпортозаміщуючу і експортоорієнтовану продукцію» [10].

Висновки. Підводячи підсумки, можна виділити такі транскордонні аспекти інтеграційного вибору України:

1. Особливістю інтеграції у західному векторі є наголошення на диференційованому підході до регіонів. Більшу роль відіграють регіони у формуванні та реалізації регіональної політики, зокрема окремо виділяється роль прикордонних та транскордонних територій. Особливістю інтеграції у східному векторі є відсутність диференційованого підходу до регіонів, а основні інтеграційні інструменти націлені на загальнодержавний результат загалом або в окремих галузях/секторах. Більшу роль відіграє держава у формуванні та реалізації регіональної політики.

2. Регіональна політика ЄС, яка буде застосовуватись при інтеграції з ЄС, передбачає підвищення рівня життя у всіх регіонах, адже депресивні регіони, які не отримають прямого ефекту від інтеграції, отримуватимуть допомогу. Натомість, відсутність таких механізмів при інтеграції в Митний союз може спричинити зростання міжрегіональних диспропорцій.

3. Російські регіони формують механізми конкурентоспроможності, що реалізуються в українсько-російському транскордонному регіоні, без узгодження з відповідними українськими регіонами, натомість суміжні українські та польські регіони формують спільні механізми конкурентоспроможності що реалізують в українсько-польському регіоні.

4. Умови інтеграції у східному та західному векторах однозначно спричиняють реакцію іншої сторони у вигляді санкцій та/або збільшенні тарифних та нетарифних бар'єрів. Дана обставина вимагає (1) додатково враховувати негативи застосування таких санкцій при аналізі економічних ефектів від інтеграції та (2) розробити та впровадити механізми компенсації для постраждалих від санкцій суб'єктів господарювання та/або регіонів.

5. Інтеграційні процеси передбачатимуть інституційні перетворення, які спричинюватимуть нестійкість транскордонної взаємодії. Тому, важливо зберігати існуючі інститути при адаптації до інституційного середовища країни-сусіда з метою забезпечення стійкості транскордонної взаємодії.

6. Інтеграція в ЄС передбачає конвергенцію регіонів у транскордонному просторі, а інтеграція у Митний союз, як свідчать результати досліджень [11], не впливає на конвергенцію прикордонних регіонів.

7. Інтеграція в ЄС передбачає важливу роль Єврорегіонів та інших форм ТКС. Митний союз не передбачає окремої ролі інституціям транскордонного співробітництва громад.

8. Інтеграція в ЄС передбачає підписання міжрегіональних угод про ТКС, натомість МС передбачає винятково міждержавні угоди.

9. Інтеграція в ЄС передбачає широкі можливості використання структурних фондів для підтримки розвитку регіонів, які вже істотно фінансово підтримують соціально-економічний розвиток прикордоння України. Натомість, створення аналогічних фондів у Митному союзі на даний момент є лише в проєкті.

1. Івантер В.В. Експертна оцінка можливих макроекономічних ефектів економічного співробітництва України з країнами Єдиного економічного простору/В.В. Івантер, В.М. Геєць // Економіка і прогнозування: науковий журнал / Ін-т екон. та прогноз. НАН України. – 2011. – № 4. – С. 9-26.
2. Мунтиян В.И. Модель цивилизационного развития на основе Евразийского Экономического Союза/ В.И.Мунтиян // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект: Сборник научных трудов. – Донецк, 2013. – 1 часть. – С. 244-269.
3. Шепотило О. Вибір курсу торгової політики України: порівняння інтеграційних сценаріїв підписання Угод вільної торгівлі ЄС та Митного Союзу. [Електронний ресурс] Режим доступу: kse.org.ua.
4. Європейський проєкт та Україна. –К.:НІСД, 2012. – 64с.
5. Україна в інтеграційних процесах на пострадянському просторі: моделювання альтернатив. - К.: НІСД, 2013. – 68с.
6. Єрмолаєв А.В. Перспективи взаємодій України і Митного союзу Республіки Білорусь, Республіки Казахстан та Російської Федерації / А. В. Єрмолаєв, І. В. Клименко, Я. А. Жаліло, Н. Є. Пелагеша [та ін.]; за ред. Я. А. Жаліла. – К. : НІСД, 2011. – 72 с
7. Таможенный союз: что происходит за кулисами? // Главком – 2013. – [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://glavcom.ua/articles/10509.html>
8. Таможенный союз России в Средней Азии // РуСертификат [Електронне джерело] / Режим доступу: <http://rusertifikat.ru/articles/tamogennyi-soyuz-rossii-v-sredney-azii/>
9. Выгоден ли Украине Таможенный Союз. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://forbes.ua/nation/1344329-vygoden-li-ukraine-tamozhennyj-soyuz>
10. Китай заинтересовался Таможенным союзом // Консультативно-экспертный Совет Таможенного Союза. [Електронний ресурс] Режим доступу:<http://www.sovet-ts.ru/novosti/441/>.
11. Отчет о научно-исследовательской работе «Анализ торгово-производственных связей приграничных регионов России и Казахстана: влияние Таможенного союза и Единого экономического пространства» / Евразийский банк развития;

Авторский коллектив: Л.Э.Лимонов, А.Р.Батчаев, Д.В.Кадочников, Н.Ю.Одинг, Л.И.Савулькин, О.Чарушина, Е.В. Костыгина. – Санкт-Петербург, 2012. – 173 с.